

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	От регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще From the regional to the national – past, present, future
Том / година Volume / year	III / 2024
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Цанко Цолов, докторант Tzanko Tzolov, PhD Student
Институция Affiliation	Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Заглавие Title	ПАЛЕСТИНСКИЯТ ВЪПРОС: ОТ БРИТАНСКИ КЪМ МЕЖДУНАРОДЕН ПРОБЛЕМ (1945 – 1947) THE PALESTINE QESTION: FROM BRITISH TO INTERNATIONAL PROBLEM 1945–1947
Страници Pages	217–232
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-3-217/

ПАЛЕСТИНСКИЯТ ВЪПРОС: ОТ БРИТАНСКИ КЪМ МЕЖДУНАРОДЕН ПРОБЛЕМ (1945 – 1947)

Цанко Цолов, докторант

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: През 30-те години на XX в. Палестина е размирен регион, в който арабите и евреите си оспорват правото да определят бъдещето на областта под погледа на британските власти. Лондонското правителство успява, макар и трудно, да поддържа мира, но след Втората световна война, поради сериозни икономически проблеми, Великобритания губи тази възможност. Поради това лейбърското правителство опитва да замеси САЩ в проблема, но след като Белия дом демонстрира колебание, ситуацията преминава в ръцете на ООН.

Ключови думи: Палестина, Великобритания, САЩ, Близък изток.

На 29 ноември 1947 г. Общото събрание на ООН гласува резолюция 181, която се отнася до бъдещето на Палестина¹. Тя постановява създаване на еврейска и арабска държава в областта, определя статута на град Йерусалим и сроковете за изтеглянето на британската администрация и военни². Резолюцията е кулминацията на кратък, но наситен процес, превърнал палестинския въпрос в един от международните проблеми в непосредствения период след края на Втората световна война.

При своята поява той е от чисто регионално значение и засяга еврейските ционистки преселници от Европа в Близкия изток, живеещото в Палестина арабско население и Великобритания, която управлява региона чрез мандат от Обществото на народи-

¹ В настоящия текст, с географското понятие Палестина ще се означават териториите от източния бряг на р. Йордан до Средиземно море, освен ако не е изрично посочено друго.

² General Assembly Resolution 181 (II), Future government of Palestine, A/RES/181(II), 29 November 1947, available at <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-185393/> (06.01.2024).

те след Първата световна война. В текста на този мандат е интегрирана и Балфурската декларация от 1917 г. – с нея „правителството на Негово величество“ поема ангажимента да помогне за изграждането на „национален дом за евреите“ в Палестина, стига това да не накърнява интересите на живеещото там нееврейско население³. Британците дори позволяват на евреите да създадат свое протоправителство – Еврейската агенция.

В рамките на междувоенния период, Великобритания няколко пъти се оказва между чука и наковалнята заради обещанието си. Причината е в нарастващата, особено през първата половина на 30-те години, еврейска (ционистка и не само) миграция към Палестина, която предизвиква недоволството на арабското население. Тяхното раздразнение на няколко пъти се проявява в широки мащаби и стига до бунтове и размирици, най-големите от които са в периода 1936– 1939 г. Всички те са потушени от империята, но на фона на проблемната ситуация в Европа, Великобритания решава да замрази въпроса и през 1939 г. въвежда квота от 75 хил. преселници евреи за период от 5 години, след което се предвижда одобрението на арабското население за последваща миграция⁴.

Излишно е да се отбелязва, че подобно решение е удар за евреите, но тяхното недоволство не получава възможността да се прояви активно заради избухването на Втората световна война. Конфликтът временно отлага решението на проблема, но с капитулацията на Германия, той се подновява с нова сила и то с намесването на два нови фактора в него.

Като за началото трябва да се споменат т. нар. Разселени лица (РЛ). С напредването на съюзниците към Берлин, военните попадат на ярки доказателства за природата на „Окончателното решение“. Например, когато е освободен Бухенвалд, там се намират около 20 хил. затворници, повечето от които разполагат само с няколко парцала за дрехи и са толкова слаби, че костите се очертават през кожата⁵. В същото време миризмата на трупове и лоша хигиена се носи на километри около лагера. Само за няколко дни след освобождаването, умират почти хиляда души, чието състояние е отвъд всякаква медицинска или хуманитарна

³ **Balfour, A.J.** (1917), „Balfour Declaration“, Israeli Ministry of Foreign Affairs, available at http://www.mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/2003/3/MFAJoca10.jpg, retrieved 06/01/2024.

⁴ **Гилбърт, Мартин**, Израел. История, София, Рива, 2019 г., с. 114 – 115.

⁵ **Stone, Dan**, The liberation of the Camps. The end of the Holocaust and its Aftermath, Yale University press, p. 71.

помощ⁶.

Освен всичко друго, репатрирането на част от тези хора се оказва невъзможно. В някои случаи родните им места са разрушени, а семействата мъртви, докато в други оцелелите се превръщат в политически имигранти, не желаещи да се завърнат в родните си, окупирани от Червената армия държави⁷. От цялата тази ситуация се възползват някои ционисти в Палестина, които се опитват по всякакъв начин да политизират хуманитарната криза с РЛ и да я използват в своя полза. Така сред оцелелите еврейски РЛ започва да се разпространява ционистка пропаганда, която твърди, че единственият изход на техните проблеми е да бъдат прехвърлени в Палестина⁸.

Другият проблем е свързан със самата Палестина. С края на войната в Европа и изчезването на заплахата за физическото съществуване на евреите, на дневен ред отново се поставя въпроса за еврейските поселения и създаването на тяхната държава в областта. Великобритания, изтощена от войната, отказва да промени или премахне квотата от 1939 г. Това е разбираемо, тъй като логиката диктува, че ще е много по-лесно да се съдържат около 400-те хиляди евреи в Палестина, отколкото броящото ок. 1,5 млн. души арабско население. Но вследствие решението води до промяна на ционистката тактика. Някои представители на еврейската общност в Палестина (т. нар. ишув) започва да предприема все по-крайни мерки на борба с Великобритания, поради отказа на империята да преосмисли политиката си, но най-вече защото по-голямата част от ционистите разбират, че геополитическата тежест се измества от другата страна на Атлантическия океан. Доказателство в тази посока е организираната още през 1942 г. ционистка конференция, призоваваща за еврейска държава и от двете страни на р. Йордан. Но по-важното в случая е, че тя е свикана не в Лондон или което и да е място във Великобритания, а в Ню Йорк. Често в историографията това се определя като признание за вярването в по-голямата роля на САЩ след войната⁹. И в крайна сметка именно Белия дом се оказва един от решаващите фактори, които превръщат палестинския проблем в международен.

Това се случва индиректно и е по инициатива на президента

⁶ Ibidem, p. 72.

⁷ Ibidem, pp. 141 – 142.

⁸ Гилбърт, М., цит. Съч., с. 144.

⁹ Oren, Michael, Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East from 1776 to the Present“ Norton publishing, New York, 2008, pp. 442 – 445.

Хари Труман. Бившият сенатор от Мисури влиза в Белия дом по един каприз на съдбата, след като се оказва компромисна фигура за демократите преди изборите от 1944 г. Двойката Рузвелт-Труман печели вота, а на 12 април 1945 г. Рузвелт умира и недотам закоравелият политик Труман сяда на неговото място в Овалния кабинет. Подходът на новия президент е доста по-различен. Той има добре изградена морално-ценността система¹⁰, което значи, че не винаги действията му взимат предвид държавния интерес, а позволява на други фактори да му влияят.

Затова не е чудно, че когато новините за лошите хуманитарни условия в лагерите достигат до Белия дом, президентът решава да проучи ситуацията. На 22 юни 1945 г. той изпраща декана на юридическия факултет към Пенсилванския университет Ърл Харисън на специална мисия в Европа¹¹. Неговата задача е да провери дали наистина условията в лагерите са толкова лоши, колкото твърдят слуховите.

На 28 юли Харисън праща предварителен доклад, а крайният е готов месец по-късно. Изводът на декана е крайно суров. Той съобщава на президента, че „ние третираме евреите точно толкова зле, колкото и нацистите, но без да ги убиваме“¹². Докладът ужасява Труман дотолкова, че той се свързва с Айзенхауер за потвърждение. Главнокомандващият лично извършва обиколка из лагерите за РЛ и връща отговор, в който признава, че има определен проблем¹³. Изрично е подчертана липсата на антисемитизъм в лошото състояние на евреите. Точно обратното, но Труман държи да се предприемат конкретни стъпки по въпроса.

Така евреите са отделени от останалите РЛ в техни самостоятелни лагери и са им определени увеличени дневни дажби¹⁴. С тази стъпка, съзнателно или не, Труман позволява по-лесната ционистка пропаганда сред оцелелите. Сега, когато те са отделени от стотиците хиляди политически затворници и източноевропейци, емисарите на Еврейската агенция много по-ефективно биха могли да убедят дори и малкото от онези, които търсят ал-

¹⁰ Грозев, Костадин, Белия дом и Студената война. Избори и дипломация 1948 – 1964, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2012, с. 33.

¹¹ Penkower, Monty, After the Holocaust, Touro University press, New York, 2021, pp. 15 – 16.

¹² Report of Earl G. Harrison. p. 7: <https://www.eisenhowerlibrary.gov/sites/default/files/research/online-documents/holocaust/report-harrison.pdf>.

¹³ Eisenhower to Truman, September 18, 1945, National Archives & Records Administration, <https://perspectives.ushmm.org/item/letter-from-dwight-d-eisenhower-to-harry-s-truman-september-18-1945> (01.02.2024)

¹⁴ Wyman, Mark, DPs: Europe's displaced persons, 1945 – 1951, Cornell University press, Ithaca and London, 1998, p. 136.

тернатива на Палестина.

Харисън е достатъчно съобразителен да отбележи в доклада си, че голям брой евреи желаят да отидат в Съединените щати, но със съществуващите квоти това би било почти невъзможно, поради коетонай-желаната дестинация е именно Палестина¹⁵. В крайна сметка препоръчва като най-добра мярка незабавното допускане на поне 100 хил. еврейски РЛ в Палестина с възможност за улесняване на последващата миграция. Самата цифра е значително завишена. Харисън признава, че не знае колко точно са оцелелите евреи, а искате за допускането на 100 хил. евреи е копирано от меморандум на Еврейската агенция до британското правителство¹⁶.

Впоследствие, проблемът за Палестина се развива по три главни направления, които ще бъдат разгледани. На първо място той ескалира по линия на англо-американските отношения. Вторият вектор е свързан с процесите в самата Палестина, а третият е свързан с контекста на влошаващите се връзки между САЩ и СССР.

Англо-американските отношения през 1945 г. са многопластови. Икономиката на Великобритания се забавя още след 1918 г.¹⁷, а в края на Втората световна война става ясно, че империята няма икономическите възможности да играе ролята на световна империя¹⁸. Иска или не тя ще трябва да отстъпи пред „младшия“ партньор – САЩ. В същото време, след години изолационизъм, американците нямат достатъчно опит в международната сфера, а фактът, че по време на четирите си мандата, Рузвелт ръководи външната политика лично и не споделя всичко с близкото си обкръжение, дава допълнителна дълбочина на проблема. При все това, американците все повече осъзнават, че врагът не е империалистически Лондон, а комунистическа Москва. Макар тази мисъл да не е напълно изкристализирала през лятото на 1945 г. външнополитическите позиции на САЩ и Великобритания постепенно се синхронизират. Но преди това Труман ще трябва да започне да взема решения като политик, а британците да оставят в миналото мечтите за величие.

Палестинският въпрос е един от тези, които внасят реализъм

¹⁵ Report of Earl G. Harrison. pp. 3 – 4.

¹⁶ Ibidem, p. 6.

¹⁷ **Cohen, Michael**, Britain's moment in Palestine 1917 – 1948, Routledge, London and New York, 2014, p. 443.

¹⁸ **Louis, R.**, The Dissolution of the British Empire, in: Oxford History of the British Empire: The Twentieth century (Judith Brown, Roger Louis, ed.), Oxford University press, Oxford and New York, 1999, p. 331.

в Лондон. В края на септември става ясно, че Труман смята да вземе доклада на Харисън присърце и призове лейбъристкото правителство да издаде 100 хил. еврейски сертификата за Палестина¹⁹. По това време лейбъристите и специално външният министър Бевин все още не са приели ролята на второстепенна сила, а смятат че е възможно изграждането на евро-африкански блок, който ще бъде важен геополитически играч²⁰. В същото време обаче Великобритания води преговори за отпускането на огромен заем от САЩ, който да стимулира следвоенното възстановяване²¹. Това означава, че Лондон не може да си позволи да отклони твърдо искането на САЩ, затова лейбъристите вкарват в употреба едно от най-старите оръжия в дипломатията – протакането.

При отправянето на официалното искане от страна на Белия дом за допускането на 100 хил. евреи в Палестина, от „Даунингстрийт“ № 10 обръщат внимание на факта, че проблемът с Палестина е доста по-сложен²², което изисква допълнително проучване. За тази цел е формиран англо-американски проучвателен комитет, който да разгледа доклада. Комитетът започва работа на 4 януари 1946 г. Съставен е от шестима британци и шестима американци, работата му е да проучи настроенията на еврейските РЛ и даде препоръка за тяхното бъдеще²³.

По такъв начин, чрез проблема за оцелелите от Холокоста евреи, Палестина става пряко замесена в двустранните отношения на САЩ и Великобритания. Хуманитарната страна на нещата обаче не се изчерпва само с това. По същото време Труман ангажира Айзенхауер да подобри условията за евреите в американската окупационна зона²⁴.

Президентът, изглежда, не си дава сметка за цялостните последици от подобни действия. След като става общоизвестно, че евреите в американската зона получават по-добро отношение, това съвсем естествено увеличава техния брой. Оцелелите от лагерите в останалите зони се опитват да се прехвърлят в някой

¹⁹ Truman said to aid Jews on Palestine, New York Times, September 23, 1945.

²⁰ Cohen, M., op. cit., p. 444.

²¹ FRUS 1945, Diplomatic Papers, The British Commonwealth, The Far East, Volume VI, Document 59; Document 90; Sebestyen, op. cit., p. 73.

²² FRUS 1945: Diplomatic Papers, General: Political and Economic Matters, Volume II, Document 553.

²³ Nachmani, Amikam, Great Power Discord in Palestine: The Anglo-American committee of inquiry into the problem of European Jewry and Palestine, Frank Cass publishing, London, 1987, p. 59 – 61.

²⁴ President orders Eisenhower to end new abuse of Jews, New York Times, September 30, 1945.

от американските лагери, същото важи и за голям брой източноевропейски (най-вече полски) евреи. Към началото на 1946 г. евреите в американската зона нарастват от ок. 10 хил. (непосредствено след германската капитулация), до около 46 хил.²⁵ През януари 1946 г. Държавният департамент изчислява, че ако границите на американската зона не се затворят, близо 200 хил. евреи ще се стекат в нея в следващите 6 – 12 месеца, използвайки я като преден пост към Палестина²⁶. Това от своя ще утежни значително финансовата страна на окупационния американски корпус в Германия, чиято поддръжка струва няколко милиона долара месечно²⁷. Към това се добавя и неистовото желание на войниците да се приберат обратно в САЩ сега, след като войната в Европа е приключила преди месеци. Настроенията са такива, че командването започва демобилизация още преди проблемът да е решен и на мястото на американските военни назначава полски ветерани²⁸.

Всичко това превръща хуманитарния въпрос в политико-икономически и засилва натиска, който Труман оказва върху лейбъристите да отпуснат 100-те хиляди сертификата. Но външният министър Бевин и премиерът Атли не се пречупват толкова лесно.

В края на април 1946 г. англо-американският комитет публикува своя доклад и дава единодушна препоръка за незабавното допускане на 100 хил. европейски евреи в Палестина и приемане на мерки за подобряване условията за оставащите в лагерите²⁹. Докладът е триумф за американската страна, защото отразява напълно нейната гледна точка, докато в Лондон се чувстват излъгани, заради предполагаемия натиск, оказан върху комитета от Белия дом³⁰. Вероятно именно това тласка Бевин да се отметне от по-рано даденото обещание и да не признае решенията на 12-членната комисия. Формално обаче, външният министър изтъква друг аргумент, свързан със ситуацията в самата Палестина.

²⁵ **Holian, Anna**, *Between National socialism and soviet communism: Displaced persons in Postwar Germany*, University of Michigan Press, 2014, p.

²⁶ **Penkower, Monty**, *Palestine to Israel. Mandate to State 1945 – 1946*, Touro University press, New York, 2019, p. 144.

²⁷ **Nasaw, David**, „The Last Million: Europe’s Displaced Persons from World War to Cold War“, Penguin Press, New York, 2020. Part III, Chapter 9.

²⁸ *Ibidem*, Part III, Chapter 8.

²⁹ Anglo-American Committee of Inquiry Report, p. 1. (https://www.trumanlibrary.gov/sites/default/files/TrumanIsrael_resources.pdf/ (02.02.2024)).

³⁰ **Nachmani**, *op. cit.*, p. 187.

Това е именно вторият вектор, който превръща тамошния проблем от регионален в международен. В рамките на междувоенния период, евреите в Палестина формират три паравоенни организации. Първата, и освен това най-голяма, е Агана – групировка за защита на кибуците от арабски нападения, която впоследствие, по време на войната, се специализира в нелегалното прехвърляне на евреи от Европа към подмандатната територия. Дейност, която продължава да върши с пълна сила и след капитулацията на Германия. Втората организация се отцепва от Агана през 1931 г. и има по-крайни възгледи. Известна като Иргун или Ецел, тя има връзки с ревизионисткия ционизъм, целящ създаване на еврейска държава и от двете страни на р. Йордан, но с офанзивни, а не дефанзивни методи. В началото на Втората световна война обаче, макар и с крайни Идеи, ръководството на Иргун преценява, че Хитлер е по-голямата заплаха и договаря временно спиране на огъня с британските власти в Палестина. Това решение кара най-крайните елементи на организация да се отцепят в т. нар. Банда на Щерн, или Лехи. Лидерът Ейбрахам Щерн е убеден, че не може да има никакво споразумение с англичаните и неговите хора продължават да създават проблеми за мандатоносителите, дори в най-тежките дни на войната, включително и след смъртта на самия Щерн, убит през 1942 г.

През 1943 г. опасността от десант на Вермахта в Палестина е преминал. Това активизира Иргун и Лехи, които организират редица атентати срещу британците, чийто пик е убийството на лорд Мойн – британският пълномощен министър в Кайро, през ноември 1944 г.³¹ Петното, което това нанася върху ционизма, е толкова голямо, че Агана започва да сътрудничи на английските власти в Палестина. В период до месец май 1945 г. нейните агенти предават хора от другите две организации на палестинската полиция, предоставят информация и се опитват по всякакъв начин да покажат, че лицето на ционизма не е идентично с това на тероризма.

Агана има и друг мотив. Нейните връзки с Еврейската агенция са публична тайна, тъй като ръководството ѝ е пряко подчинено на политическия отдел на агенцията. Сътрудничеството с британците цели да покаже, че това неофициално палестинско правителство е достойно за доверие. Но след повече от половин година без никакви политически дивиденди за евреите в Палестина, става ясно, че единственото, което Агана постига е да отслаби еврейските военни възможности – защото е ясно, че те ще

³¹ Гилбърт, Израел, с. 138.

са нужни, ако не срещу британците, то срещу арабите.

Осъзнаването на този тъжен за ционизма факт кара Агана да промени тактиката си. В средата на октомври 1945 г. са договорени общи действия на трите организации срещу британците, а целта е извличането на отстъпки за еврейския ишув в областта³². Обединението остава в историята с името Общ съпротивителен фронт, и е главната вътрешна причина Великобритания да се замисли да изостави мандата.

Фронтът се оказва твърде ефективен в действията си. Още в нощта на 31 октомври срещу 1 ноември, трите групировки извършват поредица от актове, сред които взривяването на ЖП линии, полицейски управления и нанасяне на сериозни щети върху петролната рафинерия в Хайфа. Ърнест Бевин предупреждава Агенцията, че ако подобни действия не бъдат прекратени, правителството ще счита това за обявяване на война и ще спре да търси мирно решение на ситуацията в Палестина³³.

Подобни тройни действия не са извършвани често. Вместо това всяка една от трите организации започва да планира удари самостоятелно, като атентатите не спират през зимата на 1945/1946 г. На 25 април, ден след като Ърнест Бевин е информиран за доклада на англо-американския комитет, Лехи атакува база на британската 6-а парашутна дивизия в Тел Авив. Макар че войниците не указват съпротива, седем от тях са убити, а нападателите успяват да откраднат известно количество оръжие³⁴. Това е конкретният повод, който външният министър използва, за да отхвърли заключенията на комисията. Според него не са възможни каквито и да е действия за мирно уреждане на палестинския въпрос и допускането на 100 хил. евреи там, докато бандите на бъдат разоръжени.

За Бевин, а и за цялото правителство, това е въпрос на чест. Съгласяването с доклада би могло да се приеме като поддаване на натиск от страна не само на Труман, което е донякъде оправдано, но и от страна на Фронта. При сериозните финансови проблеми на империята, лейбъристите не биха могли да си позволят подобна слабост, защото тя има потенциала да предизвика верижна реакция в колониалните територии. Бевин и Атли искат да омиротворят Палестина, което ще им развърже ръцете да вземат реално решение за бъдещето на областта и империята. И тъй

³² **Charters, David**, *The British army and Jewish insurgency in Palestine 1945 – 1947*, Palgrave Macmillan, 1989, p. 52.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

като към лятото на 1946 г. най-сериозните проблеми в региона се създават от еврейските паравоенни организации, справянето с тях е търсеният ключ към спокойствието там. Великобритания обаче има още една причина да желае мирна Палестина – международната обстановка.

Именно това е третият вектор, свързан с най-вече с противоречията със СССР. Причините за разпада на коалицията през 1945 г. и изчезването на доверието помежду им са изследвани твърде широко в историографията. Факт е обаче, че довчерашните съюзници се опитват да начертаят промените в Европа, често в противоречие едни с друг.

През февруари 1945 г., на фона на силното комунистическо влияние в Гърция, Великобритания разработва план, който да не позволи страната да попадне в ръцете на Сталин, включващ разполагането на три дивизии там, които трябва да разоръжат паравоенните организации (най-вече ЕЛАС) и съветват гръцкото правителство³⁵. През лятото на 1946 г. Гърция се превръща в огромен товар за империята, особено след като правителството на Константинос Цалдарис поисква от Лондон баснословните 6 млрд. долара за възстановяването на страната и то за период от 5 години³⁶. Великобритания се опитва да се бори с комунистическото влияние там, но след началото на открита гражданска война през декември с. г. Бевин и Атли си дават сметка, че не могат да продължат досегашната си политика, което води до намесата на САЩ през март 1947 г.

В периода от януари до края на март 1946 г. пък се развива кризата със съветските войски в Иран, които Сталин отказва да изтегли. Поставени там за да подсилят добива на нефт от германско нападение по време на войната, иранското правителство изисква те да се изтеглят, но Сталин не желае да прави подобно нещо. Решението идва едва в края на март 1946 г. след намеса на ООН и с явната подкрепа за Техеран, демонстрирана от САЩ³⁷. Изтеглянето на съветите от Иран е глътка въздух и за британска Палестина.

В единия от тези проблеми Великобритания е замесена пряко, а в другия непряко, но и двата са решени единствено след намесата на Белия дом. Невъзможността на Великобритания да действа сама е не е симптом, а просто следствие от военните го-

³⁵ Sfikas, Thanasis, The British Labour Government and the Greek Civil War: 1945 – 1949, Ryburn publishing, 1994, p. 51.

³⁶ Ibidem, p. 117.

³⁷ Гадис, Джон, Студената война. Нова история, „Кралица Маб“, София, 2007, с. 30.

дини. Развитието и на двете кризи е сигнал за „Даунийг стрийт“ № 10, че ако иска да разсече гордиевия възел в Палестина, вероятно ще е нужно да замеси пряко американците. Това вярване се засилва особено много след реалното начало на гръцката гражданска война.

Междувременно на 8 май Труман пише до Атли с предложение доклада на англо-американската комисия да бъде пратен на арабските държави и редица еврейски организации. Техните впечатления и препоръки впоследствие ще бъдат разгледани от американската и британска страна, за да се определени бъдещето на Палестина. Но Труман настоява докато това се случи Великобритания да издаде 100-те хиляди сертификати за европейски евреи, заложили още от Харисън³⁸. В последващите телеграми, Атли се съгласява принципно с предложението на Труман, но призова на американския президент за 100-те хиляди си остава глас в пустиня. Причината е проста – след края на иранската криза лейбъристите планират ответен удар срещу паравоенните организации в Палестина и биха предприели мерки едва след като той се осъществи – тогава няма да има опасност действията на Великобритания да се разглеждат като признак на слабост.

Самият Атли признава това. В недатирана телеграма, достигнала Белия дом късно през нощта на 28 юни, британският премиер споделя с президента, че „драстичните мерки в Палестина повече не може да се отлагат“, а върховният комисар на областта е оторизиран да арестува всеки, срещу който има доказателства, че е участвал в Общия фронт. В това число влиза и Еврейската агенция³⁹.

Така описаните действия са известни като операция „Агата“. На 29 юни близо 3000 души са арестувани, в това число цялото ръководство на агенцията с изключение на лидера Бен Гурион, който по това време е в Париж. Спасява се и Менахем Бегин, командирът на Иргун, който три дни се крие в мазе, за да избегне британците⁴⁰. Ударът за евреите е толкова голям, че те кръщават деня „Черната събота“⁴¹.

След успеха на Агата, британците са спокойни и са готови да обсъждат бъдещето на Палестина, както личи от телеграма на Атли до Труман от началото на юли. Премиерът иска от президента, американския екип за преговорите да тръгне по-рано за

³⁸ FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 460.

³⁹ FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 496.

⁴⁰ Begin, Menachem, The Revolt, Tolmich eBooks, New York, 2013, Chapter XIV.

⁴¹ Гилбърт, цит. Съч., с. 155.

Лондон, за да може да се вземе някакво конкретно решение преди 20 юли 1946 г., което ще позволи на Камарата на общините да го разгледа и гласува преди да бъде разпусната в началото на август⁴².

Междувременно, докато представителите на САЩ се подготвят за пътуването си до Великобритания, в Белия дом се получава една твърде интересна телеграма от Москва. Посланикът Смит пише до президента, че макар досега СССР да е предпочитал да бъде страничен наблюдател на палестинския въпрос, са започнали да се явяват признаци за промяна в позицията на Сталин. Става въпрос за лекция, която, както отбелязва посланикът, никога не отразява виждането на водещия, а това на партията. В конкретната лекция, изнесена в Москва на 17 юли, са отправени обвинения към запада по три точки: (1) англо-американските политики в Близкия изток са диктувани от нефтени интереси⁴³; (2) ционизмът е империалистическо оръжие; и (3) повечето хора в Палестина я разглеждат като бъдеща арабска демократична държава, в която евреите да имат права на малцинство, а не обратното⁴⁴. Това представлява ново развитие по третия вектор на Палестинския въпрос – СССР започва открито да опипва почвата, залагайки на вероятната печеливша страна – арабите. Позицията на Сталин е диктувана от факта, че към момента, макар да се опитва да поддържа добри отношения с арабските страни, Труман повече залага на хуманитарния въпрос, свързан с евреите и съществуващия еврейски електорат в САЩ, който обикновено гласува „ан блок“. След като през пролетта на с. г. Сталин не преценява добре ситуацията и изтегля войските си от Иран, сега вероятно се опитва да компенсира загубеното влияние в Близкия изток, като спечели арабското население.

Междувременно ситуацията в Палестина добива неочаквано развитие. Безславното криене на Менахем Бегин се оказва ключово за ишува, защото лидерът на Иргун планира операция за отмъщение срещу „Агата“. Бегин съобщава на Агана, че смята да взриви южното крило на хотел „Цар Давид“ в Йерусалим, което е всъщност седалището на британските власти. Агана дава съгласието за извършването на удара, макар и след няколкоседмично протакане и незабавното осъждане на акта, когато стават ясни последиците от него.

⁴² FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 501.

⁴³ Интересното в случая е, че съветската страна разглежда политика на САЩ и Великобритания като обща, без да се вземат предвид различията в позициите на двете държави, съществуващи към онзи момент.

⁴⁴ FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 507.

Експлозивни унищожават цялото южно крило на хотела, убивайки 92 души. Ранените са повече от 200. Отмъщението за „Агата“ е пълно, но общественото мнение е по-скоро настроено срещу ционистите. Още на следващия ден Труман заклеява отговорните и предупреждава, че подобни действия биха могли да попречат на провежданите в момента англо-американски преговори по отношения на Палестина⁴⁵.

Атентатът в хотела е осъден от света, особено от Еврейската агенция. Бен Гурион сравнява Бегин с Хитлер и го обявява за враг на ционизма, тъй като според него подобни действия биха могли лесно да стигнат до еврейска гражданска война. Естествено, ръцете на Гурион също не са съвсем чисти, тъй като агенцията знае за удара и дава първоначалното си одобрение.

Учудващо е как британците успяват да превърнат най-лошия акт на терор в Палестина в провал за своя международен имидж. Главнокомандващият войските в региона генерал Монтгомъри, който освен друго потушава арабския бунт от 1936 – 1939 г., пише на своя заместник Ивлин Баркър с препоръки за последващите мерки. Според него, всички контакти на войниците с местните хора трябва да спрат⁴⁶. Баркър оформя заповедта в хартиен вид и я спуска на всички офицери. Писмото му обаче става публично достояние, а това е проблем, защото езикът му е твърде циничен спрямо евреите. Баркър препоръчва всяко общуване с евреи да бъде колкото се може по-кратко и твърди, че е нужно да ишувът да бъде ударен икономически, а британците да им показват ежедневно своята омраза⁴⁷.

На фона на все още действащия въпрос с РЛ в Европа и опита на Труман да вкара 100 хиляди пострадали от войната евреи в Палестина, подобен език е груба грешка. Ужасите от взривяването на хотела биват бързо забравени от международната общност, на фона на изтеклата заповед. Баркър е преназначен, но твърде късно. Великобритания вече е изгубила единствения си реален шанс да обърне ситуацията в своя полза.

Взривът, постепенното замесване на СССР и действията на Баркър превръщат палестинския въпрос във все по-известна и интересна тема на международните отношения. Междувременно атаките на Иргун и Лехи не престават – всяко тяхно действие има за цел да привлече повече внимание и да удари престижа на мандатоносителите, а след писмото на Баркър, те разполагат и с

⁴⁵ Truman condemns Palestine Blast, New York Times, July 23, 1946.

⁴⁶ Sebestyen, op. cit., p. 297.

⁴⁷ Ibidem, p. 298.

морално предимство.

Междувременно англо-американските разговори относно доклада на комитета приключват само два дни след взрива в „Цар Давид“. Новата комисия, съставена този път от по трима представители на всяка страна, препоръчва за евреите да се намери нов дом, тъй като Палестина не разполага с капацитета да абсорбира ефективно толкова голям брой хора⁴⁸. Освен това е съставен план за дележа на Палестина на четири зони – арабска и еврейска част, град Йерусалим, който ще има специален статут и пустинята Негев⁴⁹. Предложението, известно като план „Морисън-Грейди“ не задоволява никого. Но което е по-важно, комисията стига до извода, че ако Великобритания се изтегли от Палестина, без да е постигнато арабско-еврейско споразумение, това ще доведе до военен конфликт⁵⁰.

Но империята все повече осъзнава, че за нея няма по-добър път. Дори опозицията във Великобритания си дава сметка, че Палестина се превръща в тресавище, от което ще е трудно да се излезе. На 1 август 1946 г. в Камарата на общините, Чърчил заявява, че е трябвало, още с края на войната, Лондон да изиска от Вашингтон директна намеса в Палестина, а при отказпроблемът да се прехвърли на ООН⁵¹. На същото мнение е и Атли. В телеграма от 9 август той предупреждава Труман, че ако САЩ не подкрепят прилагането на плана за дележа на Палестина, а Великобритания трябва „да го приложи само със собствените си ресурси“, тогава вероятно ще се наложи той да бъде изменен⁵².

Колкото повече напредва 1946 г., толкова повече Великобритания иска да се отърве от поредното финансово бреме. Идеята за запазване на имперския престиж минава в сянка, защото алтернативата е или политически, или финансов колапс на държавата. А единият несъмнено би последвал другия. В случая лейбъристите са съгласни да спасят финансово поне част от империята, вместо да продължават с опитите за контрол над Палестина.

Усложненията във въпроса с бъдещето на областта идват и от нерешителната позиция на САЩ, където съществува определено разделение. Докато Труман е по-скоро на страната на ционистите, по една или друга причина, Държавният департамент съвсем логично счита, че е по-печелившо американците да подкрепят

⁴⁸ FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 514.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Cohen, M., op. cit., p. 453.

⁵² FRUS 1946, The Near East and Africa, Volume VII, Document 525.

арабската страна⁵³.

Крайното решение за превръщането на Палестина в проблем на международните отношения е взет през февруари 1947 г. След тежка зима, лондонското правителство решава да прехвърли въпроса с Палестина на ООН. Това става факт на 15 февруари 1947 г.⁵⁴. Това е моментът, в който противоречията между арабите и евреите ескалират. Огромният плюс на британската власт в Палестина е сравнително спокойното поведение на арабите и липсата на сериозни следвоенни размирици. Но след като става ясно, че Великобритания смята да се изтегли от областта, изводът от плана Морисън-Грейди става реалност – и двете страни започват да се готвят за война не само в самата Палестина. Въпросът се пренася и на международната сцена и неговото развитие е централно през лятото и есента на същата година, когато се подготвя решение на ООН.

В заключение може да се каже, че макар самата същност на въпроса за Палестина да не е от толкова важен международен характер, той се превръща в такъв по една проста причина – политическият вакуум, който се отваря след като става ясно, че Великобритания не може да продължи да контролира областта. САЩ вече следват доктрината за съдържане на комунизма, Сталин преследва разширяване на съветското влияние, а арабите и евреите са водени от национализъм, който, както се оказва, не толерира никакви отстъпки. Намесата на цялостната международна общност в лицето на ООН не би могла да даде приемливо решение на въпроса. Проблемът не представлява интерес за една голяма част от държавите в Общото събрание на ООН, а по-голямата част от останалите не желаят да се намесват пряко към онзи момент. Това обаче не пречи на арабската и еврейската страна да се опитат да постигнат своето виждане по пътя на оръжието и правото на по-силния. Но подобен подход може да има само временни резултати, както личи и от историята на арабо-израелския конфликт през XX в., а и в първите десетилетия на XXI в.

⁵³ За повече информация виж: **Evensen, Bruce**, *The Limits of Presidential Leadership: Truman at War with Zionists, the Press, Public Opinion and His Own State Department over Palestine*, in: *Presidential Studies Quarterly*, Spring, 1993, Vol. 23, No. 2, pp. 269 – 287.

⁵⁴ **Гилбърт**, цит. Съч., с. 165.

THE PALESTINE QUESTION: FROM BRITISH TO INTERNATIONAL PROBLEM 1945– 1947

Tzanko Tzolov, PhD Student

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Abstract: The 1945 – 1947 period was decisive for the future of the British mandate in Palestine. Since the 1930s, the region has been turbulent, with both Arabs and Jews seeking British favor for supremacy over the other.

After the Second World War, however, due to severe economic problems, Britain was unable to handle the Palestine situation alone. The Labour government attempted to involve the US in the Middle East, but after Washington hesitated, London turned to the UN, making it an international issue.

Keywords: Palestine, Great Britain, United States, Middle East.

Цанко Цолов, докторант

Катедра „Нова и съвременна история“

Исторически факултет

СУ „Св. Климент Охридски“

София, бул. „Цар Освободител“ № 15

E-mail: tzanko.tzolov@gmail.com